

Miran ŠPELIČ | PREVAJANJE BESEDIL
OFM | PATRISTIČNIH AVTORJEV
(zgodovinski pregled, principi
in perspektive)

Antike si ne moremo predstavljati brez krščanstva in čeprav bi nekateri avtorji radi zarisali mejo med starim in srednjim vekom kar po ločnici, ki deli grško-rimsko tradicionalno verovanje od krščanstva, to praktično ni mogoče. Kar nekaj stoletij namreč spremljamo bolj ali manj napeto sobivanje teh dveh miselnosti. In ljudje, pa naj verujejo v Jupitra, Mitra, Eno ali Jezusa Kristusa, so – vsaj do določene mere, seveda – govorili isti jezik. In njihove književnosti so se prepletale in na neki način tudi medsebojno vplivale druga na drugo. Zato ni potrebno posebej upravičevati prisotnosti krščanskih avtorjev med tistimi antičnimi pisci, ki si zaslužijo prevode v sodobne jezike. Resnično zaskrbljujoča je statistika, po kateri je prevajanje iz latinščine v slovenščino prav na dnu lestvice, globoko pod japonščino in vštric z burmanščino.

Dolga stoletja je bilo prevajanje del cerkvenih očetov omejeno zgolj na nekatere poljudne naslove, ki so doživljali v bistvu bolj predelave kot prave prevode v sodobne jezike.¹ Jezik evropske inteligence je bila namreč latinščina in prevajanje ni bilo smiselno. Pač pa lahko spremljamo v vseh bolj cvetočih obdobjih prevode iz grščine v latinščino; in sicer že ob prvih znamenjih zatona antike, ko so prevajali Hieronim, Rufin; nekaj generacij za njima pa še Boetij; v visokem srednjem veku naš vse premalo poznani rojak Herman Koroški;² in seveda v dobi humanizma in renesanse, kjer s svojim poznavanjem grščine blesti Erazem Roterdamski. Ta težnja ni bila neznana niti v kasnejših dobah. Tako je na primer zakladnica grške patristike postala široko dostopna zahodnemu svetu prek ponatisov in latinskih prevodov v Mignevih izdajah *Patrologiae graeco-latinae*.

Poznavanje latinščine je – kot je videti – začelo pešati najprej v prekomorskih deželah, kjer se je tudi najprej pojavila želja po prevodih v angleščino. Konec prejšnjega stoletja je bil zasnovan obsežen izbor pomembnejših patrističnih besedil v zbirki *Early Church Fathers*, ki se še vedno ponati-

¹ Prim. J. Horvat, *Besede sv. Avguština in Slovenci*, v: *Tretji dan XXVII-4*(1988)41-48. J. Horvat, *Slovenski prevodi del sv. Avguština*, v: *Tretji dan XXVII-4*(1988), 49-50.

² Prim. W. Baum, *Herman Koroški, filozof in prevajalec iz 12. stoletja*, v: *Celovski zvon* 57(1998)78-85. *Herman Koroški*, v: *Enciklopedija Slovenije* 4, 16-17.

skuje in je dostopna tudi na nekaj internetских naslovih.³ V Evropi so s prevajanjem začeli Nemci, a so Francozi z zbirko *Sources Chretiennes* (od 1942 že 448 zvezkov) kmalu prevzeli primat. Italijani tudi ne zaostajajo z zbirko *Citta' nuova* in drugimi.

Prav je, da skušamo v to umestiti prevajalske napore na Slovenskem. S ponosom lahko trdimo, da tukaj nismo vstopili v evropski prostor z zamudo. Prve predelave pridigarских gradiv datirajo v 19. stoletje. Pravo prevajanje pa se je začelo kmalu po Sovretovem prevodu Avguštinovih *Izpovedi* leta 1932. Patrolog dr. Franc Ksaver Lukman je zastavil dokaj širokopotezen načrt in ga začel uresničevati s sodelavci v letih tik pred drugo svetovno vojno.⁴ Tudi vojna leta niso zaustavila njegovega dela, saj je ravno v tem času izdal večino svojih prevodov in prevodov sodelavcev.⁵ Pravzaprav je šele povojna doba zaustavila ta zamah. Vrsta prevodov je obstala v tipkopisu ali kvečjemu v ciklostilu, prav tako tudi njegove znanstvene razprave, le nekaj del se je prebilo do tiska, a še to ne v domovini. Izbor cerkvene himnodije je izšel na Koroškem, kratko Avguštinovo delo *Enchiridion* pa v Argentini.⁶ Svoje načrte in v veliki meri onemogočeno delo je predstavil v članku zbornika Teološke fakultete.⁷

Otoplitev se je tudi tokrat začela z Avguštinovimi *Izpovedmi*, ki so v Gantarjevi predelavi Sovretovega prevoda doživele že tri izdaje⁸ in ponovno kličejo po ponatisu. Od Lukmanovih pripravljenih del pa sta zagledali dan biografija Gregorija Velikega, prepletena s prevodi odlomkov njegovih pisem,⁹ in *Pastoralno vodilo* istega avtorja.¹⁰ Izšel je tudi predelan in razširjen ponatis Kristusovih pričevalcev.¹¹

Ob prenovitvi in prevajanju brevirja v slovenščino so prišli na svoj račun tudi cerkveni očetje; kakih 500 odlomkov njihovih del je bilo prevedenih v sklopu Molitvenega bogoslužja; kartuzijani iz Pleterij so dali prevesti

³ <http://www.ccel.org/fathers2/>

⁴ *Martyres Christi: trideset poročil o mučencih prvih stoletij z zgodovinskim okvirom*, Celje 1934; *Patres apostolici: spisi apostolskih očetov*, Celje 1939.

⁵ Hieronymus, *Izbrana pisma: prvi del*, Celje 1941; *drugi del*, Ljubljana 1941. / Joannes Chrisostomus, *Izbrani spisi: prvi zvezek: šest knjig O duhovništvu, Pismi papežu Inocentiju, Pisma vdovi Olimpiji*, Ljubljana 1942. / Augustinus, *Izbrani spisi: IX. zvezek: Govori o Janezovem evangeliju I – XLIV*, Ljubljana 1943; *X. zvezek: Govori o Janezovem evangeliju XLV – CXXIV*, Ljubljana 1943. / Cyprianus, *Izbrani spisi: drugi del: traktati; Dodatek: diakona Pontija Ciprianovo življenje*, Ljubljana 1943; *prvi del: pisma*, Ljubljana 1944.

⁶ *Himne rimskega brevirja*, Celovec 1958. Augustinus, *Knjiga o veri, upanju in ljubezni (Enchiridion)*, Buenos Aires 1959.

⁷ F.K. Lukman, *Cerkvenih očetov zbrana dela in še kaj*, v: ZTF 3 (1953) 167-169.

⁸ Celje 1978, 1984, 1991.

⁹ *Sveti Gregorij Veliki in njegova doba*, Celje 1980.

¹⁰ Celje 1984.

¹¹ Celje 1983.

svoj proprij, ki pa je ostal znan le maloštevilnim.¹² Ko se zdaj pripravlja razširjena verzija brevirja, se bo tem pridružilo še kakih 900 besedil, ki imajo od 400 do 700 besed.

Mohorjeva družba je pod svoje okrilje sprejela in leta 1983 oživila zbirko *Cerkveni očetje*, v kateri se ohranja vsaj kot *desideratum*, da bi vsako leto izšel po en naslov. Zadnja zaporedna številka je 9. Med sodobnimi prevajalci, ki prispevajo svoja dela za zbirko je gotovo na prvem mestu Gorazd Kocijančič, ki prevode tudi opremi z bogatimi uvodi in komentarji. Priznati je treba, da ne sega ravno po najlažjih besedilih; apofatična teologija in mistika sta mu nekako najbolj pri srcu. Poleg njega sta v zbirki objavila prevode tudi Silvo Novak in Miran Špelič. Ta je pri založbi Mihelač v zbirki Svetovni klasiki izdal tudi prevod izbora zgodnjekrščanske latinske poezije. Že nekaj časa pa se ukvarja tudi s prevajanjem Avguštinovega dela *O Trojici*. To se je začelo s pretipkavanjem Lukmanovega prevoda in se hitro nadaljevalo s prevajanjem zgolj ob naslonitvi na Lukmanovo predlogo.

Bogata Lukmanova prevajalska zapuščina namreč žal ni neposredno uporabna. Pol stoletja je namreč prineslo ne le napredek pri kritičnem izdajanju patrističnih besedil, pač pa tudi nemalo sprememb v naši materinščini; nenazadnje pa tudi v prevajalskih načelih: Lukman je namreč zelo rad arhaiziral, kar je danes manj sprejemljivo in lahko zveni nekako afektirano.

Za cerkvene očete ne vlada zanimanje samo v cerkvenih krogih, ampak tudi med filozofi. Tako imamo v zadnjem času prevode Avguštinih del skoraj izključno iz njihovih vrst. Najprej je skupaj z drugimi deli v Analekti izšel Avguštinov dialog *Učitelj* (1991), kasneje pa še delo iz obdobja njegove protipelagijanske polemike, *Zakonski stan in poželenje* (1993); v pripravi je tudi njegovo delo *O svobodni volji*. Z roba patristike pa smo lani dobili Boetijev prevod Filozofsko-teoloških traktatov.

Pogled v prihodnost? Upajmo, da bo Mohorjeva držala tempo in da se bo našlo tudi dovolj sodelavcev, ki bodo polnili njeno zbirko. Oblikuje se že načrt za prevajanje največje antične apologije krščanstva, Avguštinovega dela *O božjem mestu*; razmišljamo o ponatisu (ali vsaj postavitvi na internet) revidiranih medvojnih prevodov, zlasti Hieronimovih pisem.

Komu so namenjeni ti prevodi? Najbrž na prvem mestu teologom, ki niso več najbolj večji latinščine; cerkveni očetje so namreč privilegirane priče najstarejšega izročila Cerkve. Za njimi bodo gotovo segali po teh prevodih tudi filozofi in zgodovinarji, saj bodo eni in drugi v njih lahko našli nemalo gradiva za svoje raziskovalno delo. Slednjič pa ta dela niso nezanimiva niti za širšo izobražensko publiko, saj se prek njih srečamo na primer

¹² *Živi ogenj, izbor patrističnih beril*, Pleterje 1975.

s prvim literarnim ustvarjalcem z našega ozemlja Viktorinom Ptujskim, pa tudi z njegovim in našim rojakom Hieronimom; in z enim od najslavnejših, a tudi najbolj spornih očetov Evrope, Avguštinom. Iskalci duhovnih globin bodo lahko v njihovih delih srečevali sorodne duše.

Za sklep pa še dvoje razmišljanj, eno o prevajalcu in eno o problemu. Teološka govorica v slovenskem jeziku se je izoblikovala – kot večina strokovnih govorov – v prvi polovici tega stoletja in zagotovo nosi svoje posebnosti. Čeprav to ni kripto-jezik, pa ima določene posebnosti, ki so se uveljavile in niso razumljive samo teologom. Prevajalec teološkega besedila mora biti zato previden, da spoštuje uveljavljeno govorico in se tako izogne nevarnosti, da bi zaradi uvajanja nepotrebnih novosti bil med bralstvom nerazumljen, med strokovno publiko pa bi se mu kdo namuznil. Za ilustracijo le en primer. Tako so *patres* lahko enkrat očetje (mišljeni cerkveni očetje, krščanski avtorji prvih stoletij), drugič pa lahko tudi očaki (to je predniki izraelskega ljudstva), pri čemer pa zamenjava seveda ni mogoča. Tudi naši mediji nam včasih pripravijo svojsko »veselje«. Naj mi bo dovoljeno navesti primer, ki ni povsem antičen. Na radiu smo poslušali Mozartove večernice za enega spovednika. Nedvomno gre za del brevirja, kjer je v originalu zapisano *de uno confessore*, kar pomeni »v čast enemu spoznavalcu, izpovedovalcu, priznavalcu, pričevalcu« skratka svetniku, ki ni bil mučenec, nikakor pa *confessor* tu ne pomeni spovednika. V kakem drugem kontekstu pa je morda to edini pravi pomen.

Tako smo prišli do primera problematičnega prevajanja t.i. kristjanizma *confessor*. Že Avguštin je dobro opazil, da je pojem *confessio* večznačen.¹³ Verjetno je prek hebrejščine iz psalmov prišel tudi v latinščino pomen priznavanja krivde in priznavanja božje veličine ter priznavanja svoje vere. V slovenščini to dvoje ločujemo, ker imamo različici iste besede: eno je spoved, drugo je izpoved. V prvem primeru sta delujoča spovednik in spovedanec (*confessor, paenitens*), v drugem pa je točen prevod že težji. Lahko bi rekli izpovedovalec, pričevalec... Problem se poveča, ko pridemo do liturgične kategorije *confessor*, ki označuje svetnika, ki ni mučenec. Po pokoncilski liturgični reformi je ta izraz sicer odpadel iz novih bogoslužnih knjig,¹⁴ ostaja pa zakoreninjen v nekaterih molitvenih obrazcih in seveda v besedilih antičnih avtorjev.

V teološki govorici se je nekako uveljavil izraz »spoznavalec«, ki pa niti v pomenu niti v sami besedi nima podlage. Najverjetneje je zašel k nam kot kalk prek nemškega *Bekennen*, ki izhaja iz glagola *bekennen*; ta pa je lahko

¹³ *Sermo* 68: »... etiam hic *confessio laudis* est, non *culpae*.« / *Enarrationes in Psalmos* 50,16: »... quia ergo non potest esse *confessio peccati* et *punitio peccati* in homine a seipso.«

¹⁴ Nadomestila sta ga izraza »sveti možje« in »svete žene«.

nekoč pomenil tako priznavati kot spoznavati,¹⁵ v sodobnem jeziku pa je ta pomen ugasnil. Kljub določeni ustaljenosti v liturgični govorici pa današnjemu bralcu ali poslušalcu ne posreduje več sam po sebi vsebine pojma, zato menim, da bi bilo potrebno najti ustrezen nadomestek; in tu se mi zdi izpovedovalec še najmanj neustrezen.

Seveda pa bo prevajalec moral še vedno najprej ugotoviti, za katerega konfesorja gre, ali pa spovednika ali za izpovedovalca.

Povsem drug problem, ki se odpira vzporedno, pa bo prevajanje bogoslužnih besedil, ali točneje revizija obstoječega prevoda. Znana nam je konservativnost bogoslužne govorice in kako boleči so posegi vanjo. Vendar pa to nekako presega okvire predlaganega naslova o prevajanju cerkvenih očetov.

Za sklep pa bi rad navrgel še nekaj problematičnih izrazov, pri katerih mora biti prevajalec še posebej previden in bi zahtevali tudi posebno razpravo. S slovenskima besedama duša in duh moramo izraziti različne nianse med latinskimi *anima*, *animus*, *mens* in *spiritus*. Podobno je problematična beseda ljubezen, ki ima v latinščini vsaj tri odnosnice, *caritas*, *amor* in *dilectio*. Drugačno problematiko ponuja latinska beseda *fides*, ki jo lahko slovenimo bodisi kot zvestobo ali kot vero; je pa izredno pogosta, saj je samo v nominativu pri Avguštinu navzoča več kot 1500-krat. Izredna pestrost v pomenu pa se srečuje tudi pri izrazih *ratio*, *religio* in *pietas*.

Pravzaprav nam šele vztrajno pozorno prebiranje del patristične literature omogoči prodreti v miselnost cerkvenih očetov in dojeti bogastvo pomenov njihovih izrazov. Od razumevanja do zapisa v drugem jeziku pa je potreben še naslednji korak, ki ne le spoštuje misel avtorja, ampak jo zna pravilno in s čim manj pristranosti posredovati tudi novemu bralcu.

Naslov:

mag. Miran Špelič OFM

Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta

Poljanska cesta 4

SI-1000 Ljubljana

¹⁵ M. Pleteršnik, *Nemško-slovenski slovar*, Ljubljana 1895.